

АННОТАЦИЯ
рабочей программы
по предмету «РОДНОМУ ЯЗЫКУ»
1 класс
базовый уровень

Используемый УМК: Саха тылын уерэтии чааһа начаалынай уопсай уерэхтээһини суруннуур бырагырааммаҕа бэриллэр төрөөбүт тылынан уерэнэр кылаастарга аналлаах базиснай уерэх былаанын 2 (иккис) барыйааныгар тирэҕирэн быһаарыллар.

Учебник: Букубаар: 1 кылааска уерэнэр кинигэ/ Кронникова М.Ф., - Дьокуускай: Бичик, 2017с., Саха тыла Захарова 2018с.

Саха тылын үөрэтии чааһа начаалынай уопсай үөрэхтээһини сүрүннүүр бырагыраамаҕа бэриллэр төрөөбүт тылынан уерэнэр кылаастарга аналлаах базиснай үөрэх былаанын 3 (үһүс) барыйааныгар тирэҕирэн быһаарыллар.

Төрөөбүт тыл — көлүөнэттэн көлүөнэҕэ бэриллэр ханнык баҕарар норуот улуу нэһилиэстибэтэ, киһи аймах ытык өйдөбүллэриттэн биридэстэрэ. Төрөөбүт тыл — оҕоҕо тулалыыр эйгэтин кырадытык билэр-көрөр, чугас дьонун-сэргэтин кытта истинник бодоруһар, иэйиитэ уһуктар, өйө- санаата сайдар, өбүгэтин үөрэҕин утумнуур сүрүн эйгэтэ.

Ол иһин оҕону кыра сааһыттан оҕо тэрилтэтигэр, оскуолаҕа төрөөбүт тылынан иитии-үөрэтии сүрүн ирдэбил быһыытынан билиниллэн, Рос- сийскай Федерация уонна Саха Өрөспүүбүлүкэтин үөрэххэ уонна тылга сокуоннарыгар ити өйдөбүл туспа ыстатыйанан киирэн, быраап быһыытынан көмүскэллээх, билинни усуллубуйаҕа үгүс норуот тыла чөл туруктаах хааларыгар тирэх буолар.

Саха өрөспүүбүлүкэтигэр саха тылын төрөөбүт тыл быһыытынан үөрэтии 1922 с. тиһигин быспакка, үгүс оскуолаҕа үгэскэ кубулуйан, уопсай үөрэхтээһин оҕону сайыннарар биир сүрүн биридимиятын быһыытынан билиниллэр. Ити кэм устатыгар сэбиэскэй да, билинни да кэмнэ орто үөрэх систиэмэтигэр буолбут араас реформалар сыалларыгар-соруктарыгар сөп түбэһиннэриллэн, үөрэтии таһыма, хайысхата, ис хоһооно сайдан иһэр.

Билигин төрөөбүт тыл, Федеральной государственной үөрэх стандардын (ФГУОС) ирдэбилинэн, уопсай үөрэхтээһин булгуччулаах чааһыгар киирэн, базиснай үөрэх былааныгар (федеральной) миэстэтэ, үөрэтиллэр чааһа чопчу ыйыллан үөрэтии таһыма үрдээтэ. Начаалынай оскуолада төрөөбүт тылы үөрэх биридимиятын быһыытынан үөрэтиигэ түмүк ирдэбили эмиэ ФГУОС сүрүннүүр.

Ити ааттаммыт докумуон быһыытынан, начаалынай үөрэхтээһиннэ нуучча уонна төрөөбүт тылы үөрэтиигэ тэҥн таһымнаах түмүк ирдэнэр. Төрөөбүт тыл атын үөрэх биридимияттэрин кытта бииргэ оҕо лиичинэс быһыытынан сайдыытын хааччыйахтааҕа этиллэр, ону сэргэ урукку өттүгэр ирдэнэ илик сана булгуччулаах ирдэбили — үөрэнээччигэ үөрэх дэгиттэр дьайыыларын инэриини киллэрэр.

Үөрэх биридимиятын сыала уонна соруга

Начаалынай оскуолада төрөөбүт тылы үөрэтии биридимиятэ атын үөрэх биридимияттэрин ортотугар үөрэнээччи тылын-өйүн уонна өйүн-санаатын сайыннарар, үөрэх дэгиттэр дьайыыларын инэрэр кыагынан бас-көс балаһыанньаны ылар биридимият буолар. Онон бу биридимияти үөрэтии таһымтан саха оскуолатыгар начаалынай үөрэхтээһин уопсай туруга, үөрэнээччи салгыы сүрүн оскуолаҕа ситиһиилээхтик үөрэнэрэ тутулукаах.

Оҕо начаалынай оскуолада үөрэнэр сааһыгар билиитэ-көрүүтэ балысханлык кэниир, тыла-өһө уонна өйө-санаата имигэстик сайдар, иэйиитэ уонна саныыр санаата судургутук олохсуйар буолан, төрөөбүт тылы бу кэмнэ кичэйэн үөрэтии — норуот тыла чөл туруктаах буоларыгар, кэнчээри ыччакка улуу нэһилиэстибэни тириэрдэргэ олус суолталаах.

Этиллибиккэ оложуран, төрөөбүт тылы начаалынай уопсай үөрэхтээһин таһымыгар үөрэтии сыалын үс хайысхаҕа араарыахха сөп:

- үөрэнээччигэ төрөөбүт тыл туһунан билиини аан дойду туһунан научнай билии быстыспат сорҕотун быһыытынан инэрии, тыл үөрэҕин сүрүн хайысхаларын кытта билиһиннэрии, онно оложуран, оҕо билэр-көрөр, толкуйдуур кыаҕын сайыннары;

- үөрэнээччи дьону-сэргэни кытта төрөөбүт тылынан бодоруһар үөрүйэҕин, сана (тыл) култуурата киһи уопсай култууратын быстыспат сорҕото буоларын туһунан өйдөбүлгэ тирэҕирэн, сана (тыл) араас көрүнэр (кэпсэтии, суруйуу, ааҕыы, өйтөн айыы, о.д.а.) үөрэтэн, салгыы сайыннарыы;
- үөрэнээччигэ төрөөбүт тыл норуот ытык өйдөбүллэриттэн биирдэстэрэ буоларын быһыытынан ураты харыстабыллаах сыһыаны инэриин, хас биирдии киһи ийэ тылын сайыннараар иэстээҕин өйдөтүү.

Төрөөбүт тылы начаалынай оскуолаҕа үөрэтии сыала манньк сүрүн сорукары быһаардахха ситиһиллэр:

- / дьону-сэргэни кытта бодоруһар сана (тыл) сүрүн көрүннэрин үөрэнээччигэ үөрэх дэгиттэр дьайыыларын инэриини кытта бииргэ алтыһын- наран үөрэтии;
- / тыл (сана) — бодоруһуу сүрүн ньымата диэн тутуах өйдөбүлгэ тирэҕирэн, үөрэнээччи кэпсэтэр уонна санаатын толору этэр (тыл этэр), суруйар үөрүйэҕин сааһыгар сөп түбэһиннэрэн сайыннарыы;
- / тыл үөрэҕин билиитигэр, сурук-бичик култууратын төрүт өйдөбүллэригэр олохуран, үөрэнээччи төрөөбүт тылын литературнай нуорматын тутуһарын, алҕаһа суох сангарарын уонна суруйарын ситиһии;
- / тыл үөрэҕин сүрүн салааларын (лексика, фонетика, морфология, синтаксис, тиэкис) туһунан уопсай өйдөбүлү инэриингэ тирэҕирэн, үөрэнээччи толкуйдуур дьокурун сайыннарыы, сааһыгар сөп түбэһиннэрэн, өй үлэтин дьайыыларыгар үөрэтии;
- / төрөөбүт тылы билии, харыстааһын, сайыннарыы сүрүн ньымаларыгар үөрэтии.

Төрөөбүт тылга тирэҕирэн, нуучча тылын үөрэтии. Саха оскуолатыгар нуучча тылын үөрэнээччи төрөөбүт тылга ылбыт билиитигэр, инэрииммит үөрүйэҕэр уонна сатабылыгар тирэҕирэн үөрэтии — билигин олохсуйбут өйдөбүл, бастын учууталлар үгэскэ кубулуйбут үөрэтэр ньымалара. Онно тирэдирэн, ФГУОС үөрэнэргэ үөрэтэр сүрүн хайысхатыгар уонна ирдэбилигэр олохуран, төрөөбүт тылга тирэҕирэн нуучча тылын үөрэтиини сана тайымна таһаарыы саҕаланара наада.

Төрөөбүт тылы начаалынай оскуолаҕа үөрэтии үөрэнээччи нуучча тылын кэбэҕэстик ылынарын хааччыйар, нуучча тылыгар тыл үөрэҕин үгүс уопсай хайысхаларын хос эбэтэр уруттаан үөрэтэри лаппа аҕыйатан, учуутал үөрэх чааһын оҥо нууччалыы санатын сайыннарыыга аныыр усулуобуйатын үөскэтиэхтээх. Онон саха оскуолатыгар нуучча тылын үөрэтии хаачыстыбатын тулсарыыга усулуобуйа үөскэтии — төрөөбүт тылы үөрэтии хос сыала-сорука.

Үөрэх былааныгар үөрэх биридимиеэтин миэстэтэ

Саха тылын үөрэтии чааһа начаалынай уопсай үөрэхтээһини сүрүннүүр бырагыраамаҕа бэриллэр төрөөбүт тылынан үөрэнэр кылаастарга аналлаах базиснай үөрэх былаанын 3 (үһүс) барыйааныгар тирэҕирэн быһаарыллар. Үөрэх тэрилтэтэ бэйэтин үөрэҕин бырагырааматын, былаанын онгосторугар онно баар булгуччулаах чааска киирбит биридимиеэтигэр чаастарын тутуһара ирдэнэр. Онно эбии үөрэх былаанын талар чааһыттан бэйэтэ көрөн, ханнык баҕарар биридимиеэккэ чаас эбэрэ эбэтэр атын биридимиеэти эбии үөрэтэрэ көнүл.

Ити ыйыллар базиснай үөрэх былааныгар нуучча уонна төрөөбүт тылы үөрэтии чаастарын ахсаана тэннэнэн, ордук государственнай статустаах төрөөбүт тыл үрдүк таһымна үөрэтиллэригэр усулуобуйа тэриллибитэ көстөр. Ону сэргэ төрөөбүт тылы үөрэтии нуучча тылын үөрэтиигэ тирэх буоларын ситиһэр туһуттан үөрэх матырыйаалын аттарарга табыгастаах усулуобуйа үөскүүр.

Ытык өйдөбүллэри үөрэх биридимиеэтин ис хоһоонугар киллэрии

Начаалынай кылааска саха тылын үөрэтии оҥоҕо ытык өйдөбүллэри инэриингэ улахан суолталаах. Киһи аймах үйэлэртэн үйэлэргэ өрө тутан илдьэ кэлбит ытык өйдөбүллэрэ төрөөбүт тыл эгэлгэтигэр, кэрэтигэр сөнөллөр. Ол курдук үөрэтии ис хоһоонугар тыл үөрэҕин сүрүн хайысхаларын сэргэ уруок, кэпсэтии (бодоруһуу) тиэмэтин, үөрэтии матырыйаалын быһыытынан төрөөбүт дойду, ийэ дойду, төрөөбүт тыл, айылҕа, үлэ, төрүт дьарык, ыал, дьиэ кэргэн, айымньы уонна кэрэ эйгэтэ, көнүл, кырдык, үтүө санаа, киһи аймах, аан дойду омукарын тылларын уонна култууратын эгэлгэтин курдук ытык өйдөбүллэр киириэхтэрэ.

Үөрэх биридимиеэтин үөрэтии түмүгэ

Ытык өйдөбүллэри инэриин түмүгэ

Саха тылын оскуолаҕа үөрэтии кэмигэр оҥо манньк ытык өйдөбүллэри инэриннэҕинэ, төрөөбүт тыла сайдарыгар бэриниилээх, эппиэтинэстээх буоларыгар, бэйэтин кыаҕын толору туһанарыгар эрэниэххэ сөп.

Төрөөбүт тыл — омуку сомоҕолуур тыл буоларын өйдүүр.

Төрөөбүт тыл төрүт айымньыта, үйэлээх үгэһэ, этигэн кэрэтэ норуот тылынан уус-уран айымньытыгар уонна уус-уран литератураҕа сөнмүтүн билэр.

Төрөөбүт тылын сайыннаар, кэлэр көлүнөкүэ тириэрдэр ытык иэстээгин, ийэ тыл үйэлэргэ чөл туруктаах буоларыгар тус оруоллаахын өйдүүр.

Төрөөбүт тыл иитиллэр, үөрэнэр, айар-сайдар тыл буоларын итэҕэйэр.

Төрөөбүт тыл элбэх омук алтынан бииргэ олорор кэмигэр, икки (элбэх) тылланыы усулуобуйатыгар хас биирдии киһиттэн харыстабыллаах сыйыаны эрэйэрин өйдүүр.

ҮӨРЭХ САТАБЫЛЛАРЫН САЙЫННАРЫЫ ТҮМҮГЭ

Бэйэни салайынар-дьаһанар сатабыл.

Тылын сайыннаар сыалы-соруу таба туруорунар, сатаан былаанныыр, туох ханнык түмүккэ кэлиэхтээгин быһа холоон билэр. Тугу билэрин-билбэтин, тугу ситэри үрэтэхтээгин арааран өйдүүр. Сылга бииртэн итэҕэнэ суох төрөөбүт тылга аналлаах бырайыактарга кыттан (*тус бырайыага, коллективной бырайыак*) үлэлиир.

«Тылы сэрэйэр» дьоһуру сайыннарыы. Бэйэтин саайыгар сөп түбэхэр тизкискэ үөрэппит матырыйаалын сүннүнэн тыл литературнай нуормата сангарар эбэтэр суруйар киһи тылыгар төһө сөпкө эбэтэр сыһыа туттулларын тута «сэрэйэн» билэр, итэдэһин, алқаһын быһаарар, көннөрөр, бэйэтин тылыгар-өйүгэр тыл нуорматын ирдэбилин тутуһарга дьулуһар.

Бэйэ санаатын сайыннаар баһаны үөскэтии. Төрөөбүт тылын барҕа баайын сыаналыыр, тыл кэрэтигэр умсугуйар, этигэн тыл күүһүн, кыахын толору туһанарга, тылын-өһүн бэйэтэ сатаан чочуйан, тупсаран, санаатын сиһилии этэргэ, кэпсииргэ дьулуһар.

Хонтуруолланыы. Бэйэ санатын өрүү кэтэнэр, көрүнэр, албаһа суох сангарарга, санаатын ыпсаран, хомоҕойдук этэргэ кыһаллар.

Билэр-көрөр сатабыл. Үөрэнэр сатабыл.

Үлэ сыалын-соруун таба туруоруу. Төрөөбүт тылын үөрэтэригэр сыал-сорук туруорунан көдүүстээхтик үлэлиир.

Билиини-көрүүнү кэнэтэр араас матырыйаалы туһаныы. Сахалыы үөрэх, наука литературатыттан (тылдьыттартан, ыйынныктартан, энциклопедия-лартан, араас кинигэттэн) туһаннаах информацияны, билиини дөбөнүк булар, бэлиэтэнэр, түмэр, ситимниир араас ньыманы табыгастаахтык туһанар. Сахалыы тахсар оҕоҕо аналлаах өрөспүүбүлүкэ, улуус, оскуола хаһыаттарын, сурунаалларын («Кэскил», «Чуораанчык», о.д.а.) тиһигин быспакка ааҕар, араадыһанан, тэлэбиисэринэн сахалыы биэриилэри сэргээн истэр-көрөр, үөрэтэр, чинчийэр, айар үлэтигэр көдүүстээхтик туһанар. Сахалыы үөрэҕи сайыннаар интэриниэт-сайттартан бэйэтин сааһыгар сөптөөх туһалаах информацияны булан, сатаан наардаан туһанар; тизкиһи сахалыы шрибинэн бэйэтэ бэчээттиир; интэриниэт нөнгө сахалыы ытыллар араас тэрээһиннэргэ төрөөбүт тыл литературнай нуорматын тутуһан, көхтөөхтүк кыттар.

Билиини сааһылааһын (структурирование знаний). Саҕа билии ыларга баар билиитигэр тирэҕирэр. Атын биридимизтэргэ ылбыт билиитин сатаан ситимниир (*интеграция знаний*).

Тобулук өйү сайыннаар үөрүүхтэр. Төрөөбүт тыл оскуолаҕа оҕону сайыннаар үөрэх тутуу салааларыттан (биридимизттэриттэн) биирдэстэрэ.

Онон үөрэнээччи саха тылын үөрэтэр кэмигэр үөрэнэргэ төрүт буолар өй үлэтин сүрүн үөрүүхтэрин баһылыыр.

Саха тылын лингвистическэй матырыйаалыгар тирэҕирэн, өй үлэтин араас дьайыыларын кэбэҕэстик толорор: *тэннээһин* (сравнение), *ырытыы* (анализ), *холбоонун* (синтез), *түмүктээһин* (обобщение), *ханыылатан сааһылааһын*, *майгыннатыы* (аналогия), *сааһылаан ситимнээһин*. Итини сэргэ араас тойоннуур ньыманы (индукция, дедукция) табыгастаахтык туйанан дьону итэҕэтэр, ылыннаар курдук санаатын сааһылаан этэр үөрүүхү сайдар.

Рефлексия. Сыалы-соруу ситийэр ньымаларын уонна усулуобуйаларын төһө сөпкө талбытын сыаналыыр, холонон. Үлэ түмүгүн дьон интэриэһин, болҕомтотун тардар курдук сахалыы кэпсииргэ дьулуһар.

Бэлиэни-символы туһанар үөрүүхтэр. Дорҕоон (бууккуба), тыл, этии чилиэннэрин, тизкис анал бэлиэлэрин сатаан туһанар. Анал бэлиэлэринэн тыл, этии, тизкис моделин онорор. Бэриллитит модельга тирэҕирэн, тылы, этиини толкуйдуур, тизкиһи айар. Этиини, тизкиһи көннөрөргө анал корректорскай бэлиэлэри сатаан туһанар. Лингвистическэй билиини араас таблица, исхиэмэ, модель, диаграмма көмөтүнэн көрдөрөр. Таблицанан, исхиэмэнэн, моделинан, диаграмманан көрдөрүллүбүт лингвистическэй билиини өйдүүр уонна кэпси

Бодоруһар сатабыл.

Бииргэ үлэлиир үөрүйэх. Дьону кытта бииргэ алтыһан үөрэнэр, үлэлиир араас ньыманы баһылыыр (*пааранан, бөлөбүнэн, хамаанданан, о.д.а*). Саастыылаахтарын, улахан дьону кытта айымньылаах алтыһы туругар кэбэжэстик киирэр (*продуктивное взаимодействие*), биир сыаллаах-соруктаах дьонун кытта таһаарылаахтык, көдүүстээхтик үлэлиир үөрүйэхтэнэр (*продуктивное сотрудничество*).

Кэпсэтэр үөрүйэх. Кэпсэтии уратыларын өйдүүр, табан кэпсэтэр. Кэпсэтэр кийитин убаастыыр, сэнээрэр, санаатын болжойон истэр, ылынар. Кэпсэтэригэр дьон болжомтотун тардар, сэргэхситэр, сонурҕатар, көжүүлүүр сатабылы табан туһанарга дьулуһар. Кэпсэтэр кэмнэ бэйэ көрбүтүн, истибитин, аахпытын сиһилии сэхэргийэр. Дьон өйдөспөт, тыл тылга киирсибэт буолар төрүүттэрин сөптөөхтүк сыаналыыр, сатаан ырытар, өйдөһүү суолун тобуларга баҕалаах.

Кэпсэтии сиэрин тутуһар үөрүйэх. Дьону кытта алтыһыга кэпсэтии сиэрин тутуһар, туттан-хаптан бодоруһуу ньымаларын тоҕоостоохтук туттар.

Сахалыы дорооболоһор, билсир, быраһаайдаһар, көрдөһөр, бырастыы гыннарар, буйар, төлөпүнүнэн кэпсэтэр, о.д.а. үгэстэри ингэриммит, күннээҕи олоҕор өрүү туттар.

ТУСТААХ ҮӨРЭХ БИРИДИМИЭТИН ҮӨРЭТИИ ТҮМҮГЭ

Саха тылын литературной нуорматын (орфоэпическэй, лексическэй, грамматической) тутуһар. Дорҕоону, буукубаны, тыл сүһүөҕүн, саҥа чааһын, этии чилиэнин, судургу этиини булар, быһаарар, наардыыр.

Сахалыы таба суруйуу, сурук бэлиэтин быраабылаларын тутуһар.

Тиэкис өйдөбүлүн, бэлиэтин билэр (тиэмэтэ, сүрүн санаата, аата, эпитаф, тутула, этиилэрин ситимэ).

Саныыр санаатын сааһылаан, дьонно өйдөнүмтүөтүк, тийимтиэттик этэр, тиэкис тутулун тутуһан суруйары сатыыр.

Тиэкис тииптэрин сэхэргээкин, ойуулааһын, тойонноохун диэн араарар.

Монолог (сэхэргийэр, ойуулуур, тойоннуур) уонна диалог (кэпсэтии, санаа үллэстии, ыйыталаһыы, о.д.а.) арааһын сатаан туһанар.

Бэйэ санатын (тылынан, суругунан) сатаан хонтуруолланар, тиэкиһин ис хоһоонун, тылын-өһүн сыаналанар, алҕастарын булар, чочуйар, тупсарар.

ТЫЛ ҮӨРЭҕЭ

Төрөөбүт тылбыт — саха тыла. Төрөөбүт тыл киһи олоҕор суолтата.

Дорҕоон уонна таба санарыы. Саҥа дорҕоонун өйдөбүлүн, сахалыы дорҕоон арааһын билии. Төрөөбүт тылын дорҕооннорун, ордук чуолаан сахалыы ураты дорҕооннору (*уһун-кылгас аһаҕас уонна хохуласпыт, сэргэс-тэспит, маарыннаһар бүтэй дорҕооннору, дифтоннары, h, нь, мурун j, ɣ дорҕооннору*) арааран истии, чуолкайдык, таба санарыы нуорматын тутуһуу. Саха тылыгар кириити тыллары үксүн сахатытан, аһаҕас дорҕооннор дьүөрэлэһиилэрин сокуонун тутуһан санарыы. Тылы дорҕоонун састаабынан ырытыы.

Лексика. Норуот тылын туһунан уопсай өйдөбүлү, төрүт уонна кириити тыл уратыларын билии. Литературнай тыл суолтатын билии, нуорматын тутуһуу. Тыл лексическэй суолтатын быһаарыы. Хомуур суолталаах, түөлбэ тыл, биир уонна элбэх суолталаах тыллар, көспүт суолталаах тыллар, омоним, антоним, синоним (харыс тыллар, сомоҕо тыллар, метафоралар) өйдөбүллэрин билии, тиэкистэн булуу, санарар саҥа сөпкө туттуу. Быһаарылаах тылдыт арааһын сатаан туһаныы, тыл суолтатын тылдыттан булан быһаарыы.

Графика. Сурук сайдыытын бэлиэ түгэннэрин билсии, киһи олоҕор суолтатын өйдөөһүн. Сахалыы сурук-бичик сайдыытын историятын билии. Дорҕоон буукубаларын билии, таба ааттааһын. Буукубалары суруллар ньымаларынан холбоон, ыраастык, тэтимнээхтик илиинэн суруйуу. Сурукка туттуллар атын бэлиэлэри, өйдөбүллэри (*абзац, тылы көһөрүү бэлиэтэ, тыл икки арда (пробел)*) сөпкө туттуу. Сахалыы алпаабыт бэрээдэгин билии. Араас тылдытынан, ыйынныгынан, каталогунан үлэлииргэ алпаабыты сөпкө туһаныы. Компьютерга сахалыы шрибинэн тиэкиһи бэчээттээһин.

Морфология. Тыл састааба диэн өйдөбүлү, тыл уларытар уонна үөскүүр ньыматын билии. Саҥа чааһын туһунан уопсай өйдөбүлү билии. Саҥа чаастарын бөлөҕө: ааттар (аат тыл, даҕааһын аат, ахсаан аат, солбуйар аат), туохтуурдар (аат туохтуур, сыһыат туохтуур, тус туохтуур), сыһыат, көмө саҥа чаастара. Тылы састаабынан ырытыы (тыл олоҕо, сыһыарыыта). Тыллары сүрүн бэлиэлэринэн (грамматическайхалыыптарынан) бөлөхтөөһүн, ырытыы. Санарар саҥа тыл литературнай нуорматын тутуһуу.

Синтаксис. Этии уонна тыл ситимэ уратыларын, этии арааһын (сэхэн, ыйытыы, күүһүрдүү) билии. тэнийбит уонна тэнийбэтэх этии, судургу уонна холбуу этии, сирэй саҥа, ойоҕос саҥа, диалог, туһулуу өйдөбүллэрин

билии, этиигэ, тизкискэ арааран булуу, бэйэ этиитин толкуйдааһын. Этиини таба интонациялаан аабы, сурукка сана дэгэтик сурук бэлиэтинэн араары. Этии чилиэнинэн ырыты.

СУРУК-БИЧИК КУЛТУУРАТА

Таба суруйуу. Таба суруйуу сурук-бичик култуурата буоларын өйдөөһүн. Уһун аһаҕас доржооннору, дифтону, хоһуласпыт, сэргэстэспит, маарыннаһар бүтэй доржооннору, саха тылыгар кирии доржооннору таба суруйуу. Сахалы араастык этиллэр тыллар таба суруллуулар тыл төрүт сокуоннарыттан тахсалларын, норуокка үөрүүх, үгэс буолбут нуормаларыгар олохурулларын өйдөөһүн, харыстабыллаахтык сыһыаннаһы. Киэнник, элбэхтик туттуллар эбэтэр сахалыы этэргэ табыгастаах кирии тыллары сахатытан суруйуу; тылбаастанар эбэтэр саха тылынан бэриллэр кыахтаах нуучча тылларын сахалыы солбугунан биэри; олохторо нууччалыы суруллар кирии тыллар сыһыарыларын таба суруйуу.

Сурук бэлиэтэ. Сурук бэлиэтэ — тыл култууратын сорҕото буоларын, киһи этэр санаатын чуолкайдырга, суругу-бичиги тупсарга биллэр- көстөр туһалааһын, тизкис ыһыллыбатын, биир сомоҕо, сибээстээх буоларын хааччыйарын өйдөөһүн. Сахалыы этиигэ сурук бэлиэтин арааһын сатабыллаахтык туттуу.

СИТИМНЭЭХ САҢАНЫ САЙЫННАРЫЫ

Туох сыаллаах-соруктаах санарарын, суруйарын чуолкай өйдөөн (*тиэмэ, сүрүн санаа*), дьон өйүгэр-санаатыгар тийимтиэтик санаатын сааһылаан, араас тизкистэри холкутук санарар, суруйар (*истэн суруйуу, өйтөн суруйуу, о.д.а.*) үөрүүх сайыннарыы. Тизкис сүрүн санаатыгар олохуран, тизкини таба ааттааһын. Тизкис тиибиттэн көрөн (*сэһэргээһин, ойуулааһын, тойонноохун*), тизкис тутулун тутуһуу (*кириитэ, сүрүн чааһа, түмүгэ*), былаанын оноруу (*кылгас, тэнийбит*), кэрчик тизмэлэргэ бытарыты. Тыл тутуллар уратытын, дэгэтин учуоттаан, сахалыы тутуллаах этиилэри (*логичность речи*), ойуулуур-дьүһүннүүр ньымалары, тыл бааһын (*богатство речи*) сөпкө туттуу (*уместность речи*).

АННОТАЦИЯ

рабочей программы

по предмету «ЯКУТСКИЙ ЯЗЫК»

2 класс

базовый уровень

Быһаары сурук

«Саха тыла» предмети үөрэтэргэ оноһуллубут үлэлиир бырагыраама Саха тыла : үлэлиир бырагыраама : 1-4 кылаас / Л.В Захарова. – Дьокуускай : Бичик, 2017. – 48с. – («Саха оскуолата») тирэбирэн оноһулунна.

Үөрэтэр кинигэлэр:

- Захарова Л.В. уо д.а. Саха тыла. 2 кылаас. Уопсай үөрэхтээһин тэрилтэлэригэр үөрэнэр кинигэ: Икки чаастаах- Дьокуускай: Бичик, 2017.

Үөрэх бырагыраамата Федеральной государственной үөрэх стандартыгар, "Россия гражданинын лиичинэһин сиэрин- майгытын сайыннарыыга уонна иитиигэ кэнсиэпсийэтигэр", үөрэх биридимэтин үөрэтии түмүктэригэр олобуран сурулунна.

2. Үөрэх предметин өйдөбүлэ

Төрөөбүт тыл — көлүөнэттэн көлүөнэҕэ бэриллэр ханнык баһарар норуот улуу нэһилиэстибэтэ, киһи аймах ытык өйдөбуллэриттэн (*сыаннастарыттан*) биридэстэрэ. Төрөөбүт тыл — оҕоҕо тулалыыр эйгэтин кырадатык билэр-көрөр, чугас дьонун-сэргэтин кытта истинник бодоруһар, иэйиитэ уһуктар, өйө-санаата сайдар, өбүгэтин үөрэһин утумнуур сүрүн эйгэтэ.

Ол иһин оҕону кыра сааһыттан оҕо тэрилтэтигэр, оскуолаҕа төрөөбүт тылынан иити-үөрэтии сүрүн ирдэбил быһыытынан билиниллэн, Российскай Федерация уонна Саха Республикатын үөрэххэ уонна тылга сокуоннарыгар ити өйдөбул туспа ыстатыйанан киирэн, быраап быһыытынан көмүскэллээх, билинни усулуобуйаҕа үгэс норуот тыла чөл туруктаах хааларыгар тирэх буолар.

Саха Республикатыгар саха тылын төрөөбүт тыл быһыытынан үөрэтии 1922 сыллаахтан тиигин быспакка, үгэс оскуолаҕа үгэскэ кубулуйан, уопсай үөрэхтээһин оҕону сайыннаран биир сүрүн предметин быһыытынан билиниллэр. Ити кэм устатыгар сэбиэскэй да, билинни да кэмнэ орто үөрэх систимэтигэр буолбут араас

реформалар сыалларыгар-соруктарыгар сөп түбэһиннэриллэн, үөрэтии таһыма, хайысхата, ис хоһооно сайдан иһэр.

Билигин төрөөбүт тыл, федеральной государственной үөрэх стандартын (ФГУОС) ирдэбилинэн, уопсай үөрэхтээһин булгуччулаах чааһыгар киирэн, базиснай үөрэх былааныгар (*федеральной*) миэстэтэ, үөрэтиллэр чааһа чопчу ыйыллан үөрэтиллэр таһыма үрдээтэ. Алын сүһүөх оскуола таһымыгар төрөөбүт тылы үөрэх предметин быһыытынан үөрэтиигэ түмүк ирдэбили эмиэ федеральной государственной үөрэх стандарда сүрүннүүр.

Ити ааттаммыт докумуон быһыытынан, начаалынай үөрэхтээһин таһымыгар нуучча уонна төрөөбүт тылы үөрэтиигэ тэн таһымнаах түмүк ирдэнэр. Төрөөбүт тыл атын үөрэх предметтэрин кытта бииргэ оҕо личность быһыытынан сайдыытын хааччыйахтааҕа этиллэр, ону сэргэ урукку өттүгэр ирдэммит сана булгуччулаах ирдэбили — үөрэнээччигэ үөрэх дэгиттэр дьайыыларын инэриини киллэрэр.

Үөрэх предметин сыала уонна соруга:

Начаалынай оскуолаҕа төрөөбүт тылы үөрэтии предметэ атын үөрэх предметтэрин ортотугар үөрэнээччи тылын-өһүн уонна өйүн-санаатын сайыннарар, сүрүн үөрэнэр үөрүйэҕи инэрэр кыабынан бас-көс балаһыанньаны ылар предмет буолар. Онон бу предмети үөрэтии таһымттан саха оскуолатыгар начаалынай үөрэхтээһин уопсай туруга, үөрэнээччи салгыы сүрүн оскуолаҕа ситиһиилээхтик үөрэнэрэ тутулуктаах.

Оҕо начаалынай оскуолаҕа үөрэнэр сааһыгар билиитэ-көрүүтэ, тыла-өһө уонна өйө-санаата тэтимнээхтик сайдар, изиитэ уонна саныыр санаата судургутук олохсуйар буолан, төрөөбүт тылы бу кэмнэ кичэйэн үөрэтии — норуот тыла чөл туруктаах буоларыгар, кэнчээри ыччакка улуу нэһилиэстибэни тириэрдэргэ олус суолталаах.

Этиллибиккэ олобуран, **төрөөбүт тылы уопсай үөрэхтээһин алын сүһүөх таһымыгар үөрэтии сыалын** үс хайысхаҕа араарыахха сөп:

1) үөрэнээччигэ төрөөбүт тыл туһунан билиини аан дойду туһунан научнай билии быстыспат сордотун быһыытынан инэриини, тыл үөрэҕин сүрүн балаһыанньаларын билиһиннэриини, онно олобуран, оҕо билэр-көрөр, толкуйдуур кыабын сайыннарыы;

үөрэнээччи дьону-сэргэни кытта төрөөбүт тылынан бодоруһар үөрүйэҕин, сана (*тыл*) култуурата киһи уопсай култууратын быстыспат сордото буоларын туһунан өйдөбүлгэ тирэҕирэн, сана (*тыл*) араас көрүнэр (*кэпсэтии, суруйуу, аабыы, өйтөн айыы, о.д.а.*) үөрэтэн, салгыы сайыннарыы;

үөрэнээччигэ төрөөбүт тыл норуот ытык өйдөбүллэриттэн биридэстэрэ буоларын быһыытынан ураты харыстабыллаах сыһыаны инэриини, хас биирдии киһи ийэ тылын сайыннарар иэстээҕин өйдөтүү.

Төрөөбүт тылы начаалынай оскуолаҕа үөрэтии сыала маннык сүрүн соруктары быһаардахха ситиһиллэр:

дьону-сэргэни кытта бодоруһар сана (*тыл*) сүрүн көрүннэрин үөрэнээччигэ үөрэх дэгиттэр дьайыыларын инэриини кытта бииргэ алтыһыннаран үөрэтии; тыл (*сана*) — бодоруһуу сүрүн ньымата диэн тутуу өйдөбүлгэ тирэҕирэн, үөрэнээччи кэпсэтэр уонна санаатын толору этэр (*тыл этэр*), суруйар үөрүйэҕин сааһыгар сөп түбэһиннэрэн сайыннарыы;

тыл үөрэҕин билиитигэр, сурук-бичик култууратын төрүт өйдөбүллэригэр олобуран, үөрэнээччи төрөөбүт тылын литературнай нуорматын тутуһарын, алҕаһа суох санарарын уонна суруйарын ситиһии;

тыл үөрэҕин сүрүн салааларын (*лексика, фонетика, морфология, синтаксис, тиэксис*) туһунан уопсай өйдөбүлү инэриингэ тирэҕирэн, үөрэнээччи толкуйдуур дьобурун сайыннарыы, сааһыгар сөп түбэһиннэрэн, өй үлэтин дьайыыларыгар үөрэтии;

- төрөөбүт тылы билии, харыстааһын, сайыннарыы сүрүн ньымаларыгар үөрэтии. Саха оскуолатыгар нуучча тылын үөрэнээччи төрөөбүт тылга ылбыт билиитигэр, инэрииммит үөрүйэҕэр уонна сатабылыгар тирэҕирэн үөрэтии — билигин олохсуйбут өйдөбүл, бастын учууталлар үгэскэ кубулуйбут үөрэтэр ньымалара. Онон тирэҕирэн, ФГУОС үөрэнэргэ үөрэтэр сүрүн балаһыанньатыгар уонна ирдэбилигэр олобуран, төрөөбүт тылга тирэҕирэн нуучча тылын үөрэтиини сана таһымна таһаарар кэм кэллэ.

Төрөөбүт тылы начаалынай оскуолаҕа үөрэтии үөрэнээччи нуучча тылын кэбэҕэстик ылынарын хааччыйар, нуучча тылыгар тыл үөрэҕин үгүс уопсай балаһыанньаларын хос эбэтэр уруттаан үөрэтэри лаппа аҕыйатан, учуутал үөрэх чааһын оҕо нууччалыы санатын сайыннарыыга аныыр усулуобуйатын үөскэтиэхтээх. Онон саха оскуолатыгар нуучча тылын үөрэтии хаачыстыбатын тупсарыыга усулуобуйа үөскэтии — төрөөбүт тылы үөрэтии хос сыала-соруга.

«Саха тыла» предмети үөрэтэргэ оноһуллубут үлэлиир бырагыраама Саха тыла: үлэлиир бырагыраама: 1-4 кылаас / Л.В. Захарова. – Дьокуускай: Бичик, 2017. – 48с. («Саха оскуолата» систиэмэтэ) тирэбирэн онобулунна.

Үөрэтэр кинигэ:

- Захарова Л.В. уо.д.а. Саха тыла. 3 кылаас: уопсай үөрэхтээһин тэрилтэлэригэр үөрэнэр кинигэ: икки чаастаах –Дьокуускай: Бичик, 2018

Үөрэх бырагыраамата Федеральной государственной үөрэх стандартыгар, "Россия гражданинын личинэһин сирин- майгытын сайыннарыыга уонна иитиигэ кэнсиэпсийэтигэр", үөрэх биридимиятин үөрэтии түмүктэригэр олобуран сурулунна. Бу үөрэх бырагырааммата доруобуйаларынан хааччахтаах оҕолорго (тир вариант 5.1, зпр вариант 7.1) үөрэх стандартынан барсар. Доруобуйаларынан хааччахтаах оҕолорго үөрэх базиснай бырагырааммата, сыана туруута чэпчэкитик бэриллэр.

Үөрэх предметин сыала уонна соруга:

Начаалынай оскуолаҕа төрөөбүт тылы үөрэтии предметэ атын үөрэх предмэттэрин ортотугар үөрэнээччи тылын-өһүн уонна өйүн-санаатын сайыннаран, сүрүн үөрэнэр үөрүйэҕи инэрэр кыабынан бас-көс балаһыанньаны ылар предмет буолар. Онон бу предмети үөрэтии таһымтан саха оскуолатыгар начаалынай үөрэхтээһин уопсай туруга, үөрэнээччи салгыы сүрүн оскуолаҕа ситиһиилээхтик үөрэнэрэ тутулуктаах.

Оҕо начаалынай оскуолаҕа үөрэнэр сааһыгар билиитэ-көрүүтэ, тыла-өһө уонна өйө-санаата тэтимнээхтик сайдар, изиитэ уонна саныыр санаата судургутук олохсуйар буолан, төрөөбүт тылы бу кэмгэ кичэйэн үөрэтии — норуот тыла чөл туруктаах буоларыгар, кэнчээри ыччакка улуу нэһилиэстибэни тирээрдэргэ олус суолталаах.

Этиллибиккэ олобуран, **төрөөбүт тылы уопсай үөрэхтээһин алын сүһүөх таһымыгар үөрэтии сыалын** үс хайысхаҕа араарыахха сөп:

1) үөрэнээччигэ төрөөбүт тыл туһунан билиини аан дойду туһунан научнай билии быстыспат сордотун быһыытынан инэри, тыл үөрэҕин сүрүн балаһыанньаларын билиһиннэри, онно олобуран, оҕо билэр-көрөр, толкуйдуур кыабын сайыннарыы;

үөрэнээччи дьону-сэргэни кытта төрөөбүт тылынан бодоруһар үөрүйэҕин, сана (*тыл*) култуурата киһи уопсай култууратын быстыспат сордото буоларын туһунан өйдөбүлгэ тирэбирэн, сана (*тыл*) араас көрүнэр (*кэпсэтии, суруйуу, аабыы, өйтөн айыы, о.д.а.*) үөрэтэн, салгыы сайыннарыы;

үөрэнээччигэ төрөөбүт тыл норуот ытык өйдөбүллэриттэн биирдэстэрэ буоларын быһыытынан ураты харыстабыллаах сыһыаны инэри, хас биирдии киһи ийэ тылын сайыннаран иэстээҕин өйдөтүү.

Төрөөбүт тылы начаалынай оскуолаҕа үөрэтии сыала манньык сүрүн соруктары быһаардахха ситиһиллэр:

дьону-сэргэни кытта бодоруһар сана (*тыл*) сүрүн көрүннэрин үөрэнээччигэ үөрэх дэгиттэр дьайыыларын инэриини кытта бииргэ алтыһыннаран үөрэтии; тыл (*сана*) — бодоруһуу сүрүн ньымата диэн туттаах өйдөбүлгэ тирэбирэн, үөрэнээччи кэпсэтэр уонна санаатын толору этэр (*тыл этэр*), суруйар үөрүйэҕин сааһыгар сөп түбэһиннэрэн сайыннарыы;

тыл үөрэҕин билиитигэр, сурук-бичик култууратын төрүт өйдөбүллэригэр олобуран, үөрэнээччи төрөөбүт тылын литературнай нуорматын тутуһарын, алҕаһа суох санарарын уонна суруйарын ситиһии;

тыл үөрэҕин сүрүн салааларын (*лексика, фонетика, морфология, синтаксис, тизкис*) туһунан уопсай өйдөбүлү инэриигэ тирэбирэн, үөрэнээччи толкуйдуур дьобурун сайыннарыы, сааһыгар сөп түбэһиннэрэн, өй үлэтин дьайыыларыгар үөрэтии;

• төрөөбүт тылы билии, харыстааһын, сайыннарыы сүрүн ньымаларыгар үөрэтии. Саха оскуолатыгар нуучча тылын үөрэнээччи төрөөбүт тылга ылбыт билиитигэр, инэриммит үөрүйэҕэр уонна сатабылыгар тирэбирэн үөрэтии — билигин олохсуйбут өйдөбүл, бастын учууталлар үгэскэ кубулуйбут үөрэтэр ньымалара. Онно тирэбирэн, ФГУОС үөрэнэргэ үөрэтэр сүрүн балаһыанньатыгар уонна ирдэбилигэр олобуран, төрөөбүт тылга тирэбирэн нуучча тылын үөрэтиини сана таһымна таһаарар кэм кэллэ.

Төрөөбүт тылы начаалынай оскуолаҕа үөрэтии үөрэнээччи нуучча тылын кэбэҕэстик ылынарын хааччыйар, нуучча тылыгар тыл үөрэҕин үгүс уопсай балаһыанньаларын хос эбэтэр уруттаан үөрэтэри лаппа аҕыйатан, учуутал үөрэх чааһын оҥо нууччалыы саҕатын сайыннарыыга аныыр усулуобуйатын үөскэтиэхтээх. Онон саха оскуолатыгар нуучча тылын үөрэтии хаачыстыбатын тупсарыыга усулуобуйа үөскэтии — төрөөбүт тылы үөрэтии хос сыала-соруга.

Төрөөбүт тылы начаалынай оскуолаҕа үөрэтии ис хоһоонун сүрүн хайысхалара үөрэтии түмүк ирдэбилин уонна сыалын-соругун ситиһэргэ аналлаах тутаах научнай балаһыанньалартан тангыллар. Ити ирдэбилгэ олобуран, төрөөбүт тылы үөрэтии ис хоһоонугар маннык сүрүн научнай хайысхалар киирэллэр:

- Бодоруһуу култуурата.
- Сана көрүнэ (*виды речевой деятельности*): истии, саҕарыы, ааҕыы, суруйуу.
- Тыл үөрэҕин тутаах салааларын туһунан уопсай өйдөбүл: фонетика, лексика, морфология, синтаксис.
- Сурук-бичик култуурата: таба суруйуу уонна сурук бэлиэтэ.
- Ситимнээх саҕаны сайыннарыы (*тиэкис туһунан сүрүн өйдөбүл*).

Сүрүн хайысхаларга киирбит тиэмэлэр ис хоһоонноро начаалынай оскуола үөрэнээччитин сааһын уратытын, өйүн-санаатын кыаҕын, билэр-көрөр дьоһунун учуоттаан тангыллыахтаахтар.

Бодоруһуу култуурата.

Дьону кытта бодоруһуу араас көрүнэ: кэпсэтии, сэхэргээһин, сүбэлээһин, сөпсөһүү. Тылы бодоруһуу сүрүн ньыматын быһыытынан арыыйы: бодоруһууга сана (*вербальные средства общения*) уонна туттуу-хаптыы (*невербальные средства общения*) суолтата. Саҕарыы уонна истии култууратын, кэпсэтии сиэрин тутуһуу.

Сана көрүнэ: истии, саҕарыы, ааҕыы, суруйуу.

Истии. Дьону кытта бодоруһууга (*кэпсэтии*) истии култууратын тутуһуу. Кэпсэ-тии сыалын-соругун, дьон этэр санаатын, кэпсэтии ис хоһоонун өйдөөһүн. Сахалыы араас тиэкиһи истии, сүрүн ис хоһоонун, болҕойуллуохтаах түгэннэрин истэнсигилии ылыныы, истибиккэ олобуран тус санааны үөскэтии. Истибиттэн туһааннааҕы, суолталааҕы сурунуу, былаан оноруу, анал бэлиэлэри туһанан, ис хоһоонун, тутулун исхилэмэнэн көрдөрүү.

Ааҕыы. Сахалыы араас тиэкиһи сахалыы сана интонациятын, төрүт дорҕоон этил-лиитин тутуһан, тэтимнээхтик ааҕыы. Тиэкиһи туох сыаллаах-соруктаах ааҕартан көрөн, ааҕыы араас көрүнүн сатаан туһаныы (*үөрэтэр ааҕыы, билсигэр ааҕыы, соруудахтаах ааҕыы, о.д.а.*). Ааҕыы кэмигэр тиэкис сүрүн санаатын өйдөөһүн, наадалаах, туһалаах информацияны араарыы. Аахпыт тиэкис сүрүн ис хоһоонугар тус сыанабылы (сыһыаны) сатаан этии. Тиэкистэн синонимы, сомоҕо домоҕу, түөлбэ тылы, ойуулуур-дьүһүннүүр ньыманы туттуу бастын холобурун булуу, анаан болҕойуу, аахпыт кэпсииргэ туһаныы. Ааҕыллартыэкистэн билбэт, өйдөөбөт сана тыллары тылдьыттан булуу. Ааптар санаатын, ийиитин биэрэригэр тиэкис тутулун, этииарааһын хайдах туһаммытын быһаарыы. Ааҕыыга тиэкис интонациятын, туонун сүрүн санааҕа сөп түбэһиннэрэн таба тайаныы.

Саҕарыы (дорҕоонноох сана). Кэпсэтии сиэрин, саҕарыы култууратын тутуһуу. Дьону кытта табан кэпсэтии. Кэпсэтиини тоҕоостоохтук көбүлээһин, саҕалааһын, салҕааһын, түмүктээһин. Саныыр санааны толору, сиили тириэрдэр инниттэн кэпсэтии сыалыгар-соругар, ис хоһоонугар сөп түбэһэр сахалыы тылы-өһү, ойуулуур-дьүһүннүүр ньымалары таба туһаныы. Саҕарыы кэмигэр туттуу-хаптыы бэлиэтин (*невербальное общение*) тоҕоостоохтук туттуу. Сана тиибин арааһын (*ойуулааһын, сэхэргээһин, тойонноохун*) туттан тыл этии. Кэпсэтии, тыл этии түгэнигэр дорҕоону күүшүрдэн-сымнатан, үрдэтэн-намтатан, уһатан, куолас толбонун, эгэлгэтин туһанан истээччигэ тус сыһыаны, ийиини тириэрдии. Этэр санааны сааһылаары эбэтэр тустаах өйдөбүлү истээччигэ тоҕоолоон тиэрдээри тоҕоостоох миэстэҕэ анал тохтобуллары (паузы) сатаан туһаныы. Түгэнигэр көрөн, саҕарыы тэтимин сөпкө талыы.

Суруйуу (суругунан сана). Сурук-бичик култууратын тутуһуу. Тупсаҕай буочарынан ыраастык суруйуу. Тиэкиһи устуу, истэн суруйуу (*диктант*). Саныыр санааны суругунан сиили тириэрдии. Аахпыттан суруйуу (*изложение*). Дьиэ кэргэн, чугас доҕор, таптыыр дьарык, айылҕа, кыылар тустарынан, ону таһынан айымньы, хартыына, киинэ ис хоһоонун, экскурсияҕа, быыстапкаҕа сырыы туһунан тэттик тиэкистэри суруйуу (*өйтөн суруйуу*). Суругунан үлэҕэ синоним тыллары, сомоҕо домоҕу, онтон да атын сахалыы ойуулуур-дьүһүннүүр ньымалары туттуу. Тиэкис тутулун, сахалыы таба суруйуу, сурук бэлиэтин быраабылатын тутуһуу.

Үөрэх предметин үөрэтийн түмүгэ

Ытык өйдөбүллэри инэрин түмүгэ (личностные результаты)

Саха тылын оскуолаҕа үөрэтийи кэмигэр оҕо манньк ытык өйдөбүллэри (*духуобунай сыаннастары*) инэриннэбинэ төрөөбүт тыла сайдарыгар бэриниилээх, эппиэтинэстээх буоларыгар, бэйэтин кыаҕын толору туһанарыгар эрэниэххэ сөп.

Төрөөбүт тыл — омугу сомоҕолуур тыл буоларын өйдүүр.

Төрөөбүт тыл төрүт айылгыта, үйэлээх үгэһэ, этигэн кэрэтэ норуот тылынан уус-уран айымньытыгар уонна уус-уран литератураҕасөнмүтүн билэр.

Төрөөбүт тылын сайыннарар, кэлэр көлүөнэҕэ тириэрдэр ытык иэстээбин, ийэ тыл үйэлэргэ чөл туруктаах буоларыгар тус оруоллааҕын өйдүүр.

Төрөөбүт тыл иитиллэр, үөрэнэр, айар-сайдар тыл буоларын итэҕэйэр.

Төрөөбүт тыл элбэх омук алтыһан бииргэ ололор кэмигэр, икки (элбэх) тылланыы усулуобуйатыгар хас биирдии киниттэн харыстабыллаах сыһыаны эрэйэрин өйдүүр.

Үөрэх сатабылларын сайыннарыы түмүгэ (метапредметные результаты)

Бэйэни салайынар-дьаһанар сатабыл.

Тылын сайыннарар сыалы-соругу таба туруорунар, сатаан былаанныыр, туох-ханнык түмүккэ кэлиэхтээбин быка холоон билэр. Тугу билэрин-билбэтин, тугу ситэри үөрэтиэхтээбин арааран өйдүүр. Сылга бииртэн итэҕэһэ суох төрөөбүт тылга аналлаах бырайыактарга кыттан (*тус бырайыага, коллективной бырайыак*) үлэлиир.

«Тылы сэрэйэр» дьобуру (языковое чутье, чувство языка) сайыннарыы. Бэйэтин сааһыгар сөп түбэһэр тиэжискэ үөрэппит матырыйаалын сүннүүнэн тыл литературнай нуормата санарар эбэтэр суруйар киһи тылыгар төһө сөпкө эбэтэр сыһа туттулларын тута «сэрэйэн» билэр, итэҕэһин, алҕаһын быһаарар, көннөрөр, бэйэтин тылыгар-өһүгэр тыл нуорматын ирдэбилин тутуһарга дьулуһар.

Тылын сайыннарар баҕаны үөскэтии (потребность в совершенствовании собственной речи). Төрөөбүт тылын барҕа баайын сыаналыыр, тыл кэрэтигэр умсугуйар, этигэн тыл күүһүн, кыаҕын толору туһанарга, тылын-өһүн бэйэтэ сатаан чочуйан, тупсаран, санаатын сиһилии этэргэ, кэпсиргэ дьулуһар.

Хонтуруолланыы. Бэйэ санатын өрүү кэтэнэр, көрүнэр, алҕаһа суох санарарга, санаатын ыпсаран, хомоҕойдук этэргэ кыһаллар.

3 кылаас үөрэнээччитигэр сыл бүтүүтэ ирдэбиллэр:

- билэр дьонун кытта араас миэстэҕэ, араас түгэннэ кэпсэтиини сатаан саҕалыыр, түмүктүүр;
- үөрбүтүн, хомойбутун, тугу сөбүлүүрүн, сирэрин сирдээхтик биллэрэр;
- тылдыты туһанары сатыыр;
- сурук судургу көрүнүн (эбэрдэ, сурукка харда) суруйар буолуохтаах.

Дополнительная литература: С.С.Семенова, Н.П.Парфенова, Н.Н.Васильева, С.Г.Хардарысов. Аахпыттан суруйуу уонна диктант тиэкистэрэ. 5-11 кыл. Дь.2004с., Г.И.Гурьев. Саха тылын үөрэтийи методиката. Дь.2005с. Саха тылын оскуолаҕа үөрэтийи методиката. Дь.2009с., И.П.Винокуров, Н.И.Винокурова. Синтаксис. Абитуриенна көмө. Дь.2007с. Н.Н.Неустроев. 7 кылааска саха тылын үөрэтийи. Дь.1993с., Н.Н.Неустроев. Саха тылын синтаксийын үөрэтийи методиката. Дь.1990с., И.И.Стручкова. Саха бэргэн тыла-өһө. Дь.1997с., У.Ф.Кондакова. Тыл оонньуута. Дь.2002с., Н.Е.Саввинов. Саха тылыгар дидактической матырыйааллар 7-8 кылаастар. Дь.1990с., Д.И.Чиркочова, В.Б.Окорокова. Саха тылыгар уонна литературатыгар биир кэлим экзамен. Дь.2013с. Дьыктаан хомуурунньуга. 5-9. Дь.Бичик.2016.

АННОТАЦИЯ РАБОЧЕЙ ПРОГРАММЫ ПО ПРЕДМЕТУ «РОДНОЙ ЯЗЫК» 4 КЛАСС (УМК ШКОЛА РОССИИ)

Составлено на основе: Саха тылын уерэтийи чааба начааальнай уопсай уерэхтээһини суруннуур бырагырааммаҕа бэриллэр тереебут тылынан уерэнэр кылаастарга аналлаах базиснай уерэх былаанын 4 (тердус) барыйааныгар тирэбэрэн быһаарыллар.

Учебник: Саха тыла: 4 кылаас: уопсай уерэхтээһин тэрилтэлэригэр уерэнэр кинигэ: икки чаастаах/ Л. В. Захарова уо. д. а., - Дьокуускай: Бичик, 2018с.

Количество часов в год: 102 ч.

Количество часов в неделю: 3 ч.

Иһинээҕитэ

1. Быһаарыы сурук
2. Үөрэх предметин өйдөбүлэ
3. Үөрэх былааныгар үөрэх предметин миэстэтэ
4. Үөрэх предметин ис хоһооно
5. Үөрэх предметин үөрэтии түмүгэ
6. Халандаарнай - тематическай былаан
7. Үөрэх предметин материальнай-техникскэй хааччыйыы
8. Туһаныллыбыт литература

1.Быһаарыы сурук

«Саха тыла» предмети үөрэтэргэ оноһуллубут улэлиир бырагыраама Саха тыла : үлэлиир бырагыраама : 1-4 кылаас / Л.В Захарова. – Дьокуускай : Бичик, 2018. («Саха оскуолата» систиэмэтэ) тирэ5ирэн оноһулунна.

Үөрэтэр кинигэлэр:

- Л.В.Захарова, Баснаева С.А. Литература аа5ыта. Икки чаастаах. 4 кылаас. Дьокуускай, «Бичик», 2018 с.
- Л.В.Захарова, С.А. Баснаева. Бэйэ аа5ыта. 3 кылаас. Дьокуускай, «Бичик», 2018 с.
- Л.В.Захарова, С.А. Баснаева. Ыалынан аа5ыы. 3 кылаас. Дьокуускай, «Бичик», 2018

Үөрэх бырагыраамата Федеральной государственнай үөрэх стандардыгар, "Россия гражданинын лиичинэһин сирин- майгытын сайыннарыыга уонна иитиигэ кэнсиэпсийэтигэр", үөрэх биридимииэтин үөрэтии түмүктэригэр олобуран сурулунна. Бу уерэх бырагырааммата доруобуйаларынан хааччахтаах оболорго (тнр вариант 5.1, зпр вариант 7.1) уерэх стандартынан барсар. Доруобуйаларынан хааччахтаах оболорго уерэх базиснай бырагырааммата, сыана туруута чэпчэкирик бэриллэр.

2. Үөрэх предметин өйдөбүлэ

Төрөөбүт тыл — көлүөнэттэн көлүөнөбүз бэриллэр ханнык баҕарар норуот улуу нэһилиэстибэтэ, киһи аймах ытык өйдөбуллэрэнтэн (*сыаннастарыттан*) биирдэстэрэ. Төрөөбүт тыл — оҕоҕо тулалыыр эйгэтин кырадатык билэр-көрөр, чугас дыонун-сэргэтин кытта истинник бодоруһар, изиитэ уһуктар, өйө-санаата сайдар, өбүгэтин үөрэбин утумнуур сүрүн эйгэтэ.

Ол иһин оҕону кыра сааһыттан оҕо тэрилтэтигэр, оскуолаҕа төрөөбүт тылынан иитии-үөрэтии сүрүн ирдэбил быһыытынан билиниллэн, Российскай Федерация уонна Саха Республикатын үөрэххэ уонна тылга сокуоннарыгар ити өйдөбул туспа ыстатыйанан киирэн, быраап быһыытынан көмүскэллээх, билинни усулуобуйаҕа үгүс норуот тыла чөл туруктаах хааларыгар тирэх буолар.

Саха Республикатыгар саха тылын төрөөбүт тыл быһыытынан үөрэтии 1922 сыллаахтан тиһигин быспакка, үгүс оскуолаҕа үгэскэ кубулуйан, уопсай үөрэхтээһин оҕону сайыннарар биир сүрүн предметин быһыытынан билиниллэр. Ити кэм устатыгар сэбиэскэй да, билинни да кэмнэ орто үөрэх систиэмэтигэр буолбут араас реформалар сыалларыгар-соруктарыгар сөп түбэһиннэриллэн, үөрэтии таһыма, хайысхата, ис хоһооно сайдан иһэр.

Билигин төрөөбүт тыл, федеральной государственной үөрэх стандартын (ФГУОС) ирдэбилинэн, уопсай үөрэхтээһин булгуччулаах чааһыгар киирэн, базиснай үөрэх былааныгар (*федеральной*) миэстэтэ, үөрэтиллэр чааһа чопчу ыйыллан үөрэтиллэр таһыма үрдээтэ. Алын сүһүөх оскуола таһымыгар төрөөбүт тылы үөрэх предметин быһыытынан үөрэтиигэ түмүк ирдэбили эмиэ федеральной государственной үөрэх стандарда сүрүннүүр.

Ити ааттаммыт докумуон быһыытынан, начаалынай үөрэхтээһин таһымыгар нуучча уонна төрөөбүт тылы үөрэтиигэ тэн таһымнаах түмүк ирдэнэр. Төрөөбүт тыл атын үөрэх предметтэрин кытта бииргэ оҕо личность быһыытынан сайдыытын хааччыйахтааҕа этиллэр, ону сэргэ урукку өттүгэр ирдэммэт сана булгуччулаах ирдэбили — үөрэнээччигэ үөрэх дэгиттэр дьайыыларын интэриини киллэрэр.

Үөрэх предметин сыала уонна соруга:

Начаалынай оскуолаҕа төрөөбүт тылы үөрэтии предметэ атын үөрэх предметтэрин ортотугар үөрэнээччи тылын-өһүн уонна өйүн-санаатын сайыннарар, сүрүн үөрэнэр үөрүйэҕи интэрэр кыабынан бас-көс балаһыанньаны ылар предмет буолар. Онон бу предмети үөрэтии таһымыттан саха оскуолатыгар начаалынай үөрэхтээһин уопсай туруга, үөрэнээччи салгыы сүрүн оскуолаҕа ситиһиилээхтик үөрэнэрэ тутулуктаах.

Оҕо начаалынай оскуолаҕа үөрэнэр сааһыгар билиитэ-көрүүтэ, тыла-өһө уонна өйө-санаата тэтимнээхтик сайдар, изиитэ уонна саныыр санаата судургутук олохсуйар буолан, төрөөбүт тылы бу кэмнэ кичэйэн үөрэтии — норуот тыла чөл туруктаах буоларыгар, кэнчээри ыччакка улуу нэһилиэстибэни тириэрдэргэ олус суолталаах.

Этиллибиккэ олобуран, **төрөөбүт тылы уопсай үөрэхтээһин алын сүһүөх таһымыгар үөрэтин сыалын** үс хайысхаҕа араарыахха сөп:

1) үөрэнээччигэ төрөөбүт тыл туһунан билиини аан дойду туһунан научнай билии быстыспат сордотун быһыытынан интэрии, тыл үөрэбин сүрүн балаһыанньаларын билиһиннэри, онно олобуран, оҕо билэр-көрөр, толкуйдуур кыабын сайыннарыы;

үөрэнээччи дыону-сэргэни кытта төрөөбүт тылынан бодоруһар үөрүйэҕин, сана (*тыл*) култуурата киһи уопсай култууратын быстыспат сордото буоларын туһунан өйдөбулгэ тирэбирэн, сана (*тыл*) араас көрүнэр (*кэпсэтии, суруйуу, аабыы, өйтөн айыы, о.д.а.*) үөрэтэн, салгыы сайыннарыы;

үөрэнээччигэ төрөөбүт тыл норуот ытык өйдөбуллэрэнтэн биирдэстэрэ буоларын быһыытынан ураты харыстабыллаах сыһыаны интэрии, хас биирдии киһи ийэ тылын сайыннарар иэстээбин өйдөтүү.

Төрөөбүт тылы начаалынай оскуолаҕа үөрэтии сыала манньк сүрүн соруктары быһаардахха ситиһиллэр:

дьону-сэргэни кытта бодоруһар сана (*тыл*) сүрүн көрүннэрин үөрэнээччигэ үөрэх дэгиттэр дьайыыларын ингэриини кытта бииргэ алтыһыннаран үөрэтии; тыл (*сана*) — бодоруһуу сүрүн ньымата диэн тутаах өйдөбүлгэ тирэҕирэн, үөрэнээччи кэпсэтэр уонна санаатын толору этэр (*тыл этэр*), суруйар үөрүйэбин сааһыгар сөп түбэһиннэрэн сайыннарыы;

тыл үөрэбин билиитигэр, сурук-бичик култууратын төрүт өйдөбүллэригэр олобуран, үөрэнээччи төрөөбүт тылын литературнай нуорматын тутуһарын, алҕаһа суох санарарын уонна суруйарын ситиһии;

тыл үөрэбин сүрүн салааларын (*лексика, фонетика, морфология, синтаксис, тизкис*) туһунан уопсай өйдөбүлү ингэриингэ тирэҕирэн, үөрэнээччи толкуйдуур дьобурун сайыннарыы, сааһыгар сөп түбэһиннэрэн, өй үлэтин дьайыыларыгар үөрэтии;

- төрөөбүт тылы билии, харыстааһын, сайыннарыы сүрүн ньымаларыгар үөрэтии. Саха оскуолатыгар нуучча тылын үөрэнээччи төрөөбүт тылга ылбыт билиитигэр, ингэриммит үөрүйэбэр уонна сатабылыгар тирэҕирэн үөрэтии — билигин олохсуйбут өйдөбүл, бастын учууталлар үгэскэ кубулуйбут үөрэтэр ньымалара. Онно тирэҕирэн, ФГУОС үөрэнэргэ үөрэтэр сүрүн балаһыанньатыгар уонна ирдэбилгэр олобуран, төрөөбүт тылга тирэҕирэн нуучча тылын үөрэтиини сана таһымна таһаарар кэм кэллэ.

Төрөөбүт тылы начаалынай оскуолаҕа үөрэтии үөрэнээччи нуучча тылын кэбэҕэстик ылынарын хааччыйар, нуучча тылыгар тыл үөрэбин үгүс уопсай балаһыанньаларын хос эбэтэр уруттаан үөрэтэри лаппа аҕыйатан, учуутал үөрэх чааһын оҥо нууччалыы санатын сайыннарыыга аныыр усулуобуйатын үөскэтиэхтээх. Онон саха оскуолатыгар нуучча тылын үөрэтии хаачыстыбатын тупсарыыга усулуобуйа үөскэтии — төрөөбүт тылы үөрэтии хос сыала-соруга.

3. Үөрэх былааныгар үөрэх предметин миэстэтэ.

Саха тылын үөрэтии чааһа начаалынай үөрэхтээһини сүрүннүүр уопсай үөрэхтээһин бырагырааматыгар (*Примерная основная общеобразовательная программа начального общего образования*) бэриллэр төрөөбүт тылынан үөрэнэр кылаастарга аналлаах базиснай үөрэх былаанын 3 барыйааныгар тирэҕирэн быһаарыллар. Үөрэх тэрилтэтэ бэйэтин үөрэбин бырагырааматын, былаанын оносторугар онно баар булгуччулаах чааска киирбит предметтэр чаастарын тутуһара ирдэнэр. Онно эбии үөрэх былаанын талар чааһыттан бэйэтэ көрөн, ханнык баҕарар предмеккэ чаас эбэрэ, эбэтэр атын предмети эбии үөрэтэрэ көнүл.

Ити ыйыллар базиснай үөрэх былааныгар нуучча уонна төрөөбүт тылы үөрэтии чаастарын ахсаана тэннэнэн, ордук государственнай статустаах төрөөбүт тыл үрдүк таһымна үөрэтиллэригэр усулуобуйа тэриллибитэ көстөр. Ону сэргэ төрөөбүт тылы үөрэтии нуучча тылын үөрэтиигэ тирэх буоларын ситиһэр туһуттан үөрэх матырыйаалын аттарарга табыгастаах балаһыанньа үөскүүр.

Үөрэх федеральнай базиснай былаанын үһүс барыйааныгар олобуран, саха оскуолатын начаалынай кылаастарыгар “Саха тыла” биридимизти үөрэтиигэ барыта холбоон 360 чаас бэриллэр:

Кылаас	Нэдиэлэ чааһын ахсаана	Сылга барыта
1	3	48
2	3	102
3	3	102

4	3	102
4 сыл устата	12	360

8 кылаас

Быһаарыы сурук.

Саха Республикатыгар орто оскуолаҕа саха тылын уэрэтии государственнай суолталаах икки докумуонна олоһуорар:

1. 1992 с. муус устар 4 кунугэр ылыллыбыт Саха Республикатын Конституциятын 46-с ыстатыйатыгар «Саха Республикатын государственнай тылларынан саха уонна нуучча тыла буолаллар» диэн суруллубута. Ол аата саха тыла уэрэххэ, улэһэ, дыала- докумуон толоруутугар, олох бары эйгэтигэр толору туттуллар бырааптаах тыл буолар.
2. СР Правительства 1991 с. ыам ыйын 23 кунугэр «Саха Республикатын национальной оскуолаларын санардан сайыннарыы концепциятын» бигэргэппитэ. Концепция оҕо кыра сааһыттан орто оскуоланы бүтэриэр диэри тэрээбүт тылынан иитиллэр, уерэнэр конституциянан керуллубут быраабын олоххо киллэрэр принциби тутуһар.

Оҕо тереебүт тыла уерэһи ылынар, ейе тобуллар, майгыта- сигилитэ олохсуйар, айар дьоһура сайдар айылҕаттан айыллыбыт эйгэтэ буолар.

Оҕо теруебүттэн ийэ тылын эйгэтигэр иитилиннэһинэ, омук кутун- сурун, муудараһын инэринэр, тереебүт тылын, омугун ытыктыыр киһи буолар.

Хайа да омук тереебүт тылын билэр, таптыыр, сыаналыыр ыччаттаах буоллаһына, тыыннаах буолар, сайдар, барҕарар кыахтанар. Тыл – бутун норуот национальной баайа, кэлэр кэскилэ.

Саха тыла – саха оскуолатыгар уерэх тыла, билии терде буолар. Уерэнээччи тыл уерэһин туһунан сурун ейдебулэ, ситимнээн санарар уеруйэһэ, ырытар – толкуйдуур, онорон керер дьоһура маннай тереебүт тыл уруогар олохсуйар.

Саха тылыгар уерэтии программата орто оскуоланы бүтэрэр уерэнээччигэ манньк ирдэбили туруорар:

1. Уерэнээччи тереебүт тылынан хомоһойдук кэпсэтэр, санаатын сааһылаан этэр, суруйар.
2. Саха тылын уерэһин, тыл культуратын туһунан ейдебулу ылар, литературнай нуорманы билэр, тереебүт тылын барҕа баайын сыаналыыр, сатаан туһанар.
3. Ийэ тылын баайынан, кэрэтинэн киэн туттар, тереебүт тыла сайдарын туһугар туруулаһар, кэлэр келуенэһэ тириэрдэр ытык иэстээһин ейдуур.

Тереебүт тылы оскуолаҕа уерэтии.

Саха тылын уерэтии икки хайысханы тутуһар:

1. Саха тылын уерэһин туһунан ейдебулу, литературнай тыл нуормаларын билии.
2. Тыл культуратын, стилистика ирдэбиллэригэр тирэһирэн, ситимнээн санарар уеруйэһи сайыннарыы.

Онон саха оскуолатыгар саха тылын уерэтии функциональной хайысхалаах принциби тутуһар. Саха тылын уерэтии манньк ис хоһоонноох буолар:

Лексиканы уерэтии саха омук тылын барҕа баайын арыйан, тылы араас эйгэһэ, араас сыалга-сорукка сатаан туттар кыаһы биэрэр.

Фонетика салаата саха тылын дорһоонун ураты айылгытын кердерен, саха тылын угэстэрин харыстыырга олук охсор.

Морфология араас сана чааба уескуур уонна уларыыр халыбын уерэтэн, тыл литературнай нуорматын арааран билэргэ уонна тутуруга уерэтэр.

Синтаксис сахалыы этии эгэлгэ араабын билибиннэрэн, уерэнээччи саныыр санаатын толору этэригэр, ситимнээх саната сайдарыгар терут буолар.

Таба суруйуу уонна **сурук бэлиэтин быраабылата** сахалыы сурук тыла халбаннаабат биир бигэ керуннээх, тургэнник ейденер буоларын хааччыйар.

Тыл культурата, стилистика уонна **функциональнай истиил** ейдебуллэрэ уерэнээччи санарар саната ыраас, хомоҕой, этигэн, урдук культуралаах буоларыгар кемелебер.

Саха тылын орто оскуолаба уерэтии маннык **сыалы-соругу** туруорар:

- 1.Саха тылын барба баайын, тутулун, уратытын оҕо ейугэр-сурэбэр тийэр курдук арыян кердоруу.
- 2.Орто оскуоланы бутэрэр уерэнээччигэ араас эйгэбэ, араас наадаба сахалыы сатаан санарар, суруйар дьобуру инэрии.
- 3.Саха тылын кэрэтин биллэрэн, ийэ тылын себулуур, харыстыыр, терут культуратын биьириир, омугун сыаналыыр, убаастыыр ыччаты иитэн табаарыы.

Программа тутула.

Уерэтии ис хобооно икки сурун часка арахсар:

- 1.**Тыл уерэбэ**, ол аата тыл тутулун, угэс буолбут салааларын(лексиканы, фонетиканы, морфологияны, синтаксисы) уерэтэр
- 2.**Ситимнээх сана**, ол аата тизкис тутулун, санарар сана тиибин уонна истиилин билии.

Кылааһа	8 к.
Уопсай чааһа	68
Тыл үөрэбэ	50
Кирири тизмэ	1
Хатылааһын	3
Лексика	
Фонетика уонна таба санарыы	
Морфология уонна таба суруйуу	
Тыл састааба уонна таба суруйуу	
Синтаксис уонна сурук бэлиэтэ	42
Сахалыы этии стилистиката	
Сыл түмүгүнэн хатылааһын	4
Ситимнээх сана	18

рабочей программы
по предмету «Якутский язык» в 5, 6, 7, 9, 11 классах
базовый уровень

Используемый УМК:

Учебник: Алексеев И.Е., Винокуров И.П., Гурьев Г.И., Попова М.М. Саха тыла: 5 кылааска үөрэнэр учебник-хрестоматия/Дьокуускай: Бичик, 2016 с.

И.П.Винокуров, Г.И.Гурьев, М.М.Попова, Г.Г.Торотов. Саха тыла. 6. Практикум. Дьокуускай.Бичик.2016с

Уопсай үөрэхтээһин тэрилтэлэригэр үөрэх кинигэтэ. Г.Г.Филиппов,Г.И.Гурьев, Л.Е.Мичурина, А.Д.Семенова. Саха тыла 7. Дьокуускай.Бичик. 2016 с

И.П.Винокуров, Г.Г.Филиппов, Г.И.Гурьев, А.К.Прокопьева, А.М.Попова. Саха тыла.9. Уопсай үөрэхтээһин тэрилтэтигэр үөрэх кинигэтэ/Дьокуускай: Бичик. 2016 с.

Учебник автордара: Г.Г.Филиппов, Г.И.Гурьев, А.К.Прокопьева, Ф.Н.Болдовская. Саха тыла.10-11. Дькуускай. 2021 с.

Аннотация к рабочей программе по якутскому языку для 5,6,7, 9, 11 классов.

. Нормативнай докумуоннар: Саха тыла: үлэлиир бырагыраама: 5-9 кылаас / [ааптардар: Г.Г. Филиппов, Г.И. Гурьев]; Саха Өрөспүүбүлүкэтин үөрэбин мин-бэтэ. – Дьокуускай: Бичик, 2015. – с. Бэдэрээссийэ үөрэххэ судаарыстыбалыы ыстандаардын ирдэбиллэригэр, Хотугулуу-Илинни норуоттар тылларын, култуураларын үнүстүүтүн үлэһиттэрин чинчийиилэригэр уонна Саха Өрөспүүбүлүкэтин Төрүт оскуолаларын чинчийэр-научнай үнүстүүт оскуолаба саха тылын үөрэтии араас сыллаабы бырагыраамаларыгар тирэҕирэн оноһуллубут.

- «Саха Өрөспүүбүлүкэтин тылларын туһунан» Саха Өрөспүүбүлүкэтин Үрдүкү Сэбиэтэ 1992 с алтынны 16 күнүгэр ылыммыт сокуона.
- Федеральный закон от 29 декабря 2012 г. № 273-ФЗ «Об образовании в Российской Федерации» (с изм. и доп. от 02.03.2016 г. № 46-ФЗ);
- Примерная основная образовательная программа для начального общего, основного общего, среднего общего образования, одобренная решением Федерального учебно-методического объединения по общему образованию. Протокол от 08 апреля 2015 г. № 1/15;
- Закон Республики Саха (Якутия) «Об образовании в Республике Саха (Якутия)», принят Государственным Собранием (Ил Тумэн) РС (Я) 15.12.2014 1401-З №359-V;

Орто сүһүөх оскуолаба саха тылын үөрэтии сыала-соруга:

- төрөөбүт тылы ис сүрэхтэтин ытыктыырга, араас эйгэбэ, түгэнгэ бодоруһуу үөрүйэбэр, аныгы уопсастыбаба сизэри-майгыны тутуһууга иитии; төрөөбүт тыл кэрэтин инэри.

- үөрэххэ, күннээҕи олоххо төрөөбүт тылы олохтоохтук туттарга үөрэтии; бодоруһар үөрүйэбин сайыннарыы, тылын-өһүн сайыннарар баҕатын үөскэтии, үөрэх дэгиттэр дьайыыларын (туох сыал-сорук туруорунан үөрэнэрэ, былаанныыра, тылын-өһүн хонтуруолланара, көннөрүнэрэ, билинни араас тылдыттан, литэрэтиирэттэн БИЭ-ни (биллэрэр-иһитиннэрэр эйгэни), Интэриниэти киллэрэн туран сатаан ылара)

- тылы үөрэтии систиэмэтин, туттулуутун туһунан билиини, тыл истилиистикэли уратыларын инэрии, тыл көстүгүн өтө көрөр, ырытар, тэнниир дьобуру сайыннарыы, тыл саппааһын байытыы, литэрэтиирэли нуорманы тутуһарга уһууу

Орто сүһүөх оскуолаба «Саха тыла» биирдимиэти үөрэтии түмүгэ:

Саха тылын оскуолаба үөрэтии кэмигэр ытык өйдөбүллэри (*личностные результаты*) инэрии түмүгэ:

1) тыл баайа, кыаба, күүһэ – бу омук баайа, кыаба, инники кэскилэ буоларын өйдүүр; ийэ тыл киһи иэйиитэ уһуктар, өйө-санаата, айар-тутар дьобура сайдар эйгэтэ буолар диэн итэбэйэр;

2) төрөөбүт тыл үйэлээх үгэһин, этигэн кэрэтин ытыктыыр, киэн туттар, харыстыыр, тылын-өһүн сайыннарага дьулуһар;

3) ылбыт билиитигэр, тылын баайыгар тирэҕирэн саныыр санаатын холкутук тиэрдэр; санарар санатын кэтээн көрөн сөптөөх түмүк оностор.

Үөрэх сатабылларын (*метапредметные результаты*) инэриин түмүгэ:

1) санарар сана бары көрүнгүн баһылааһын:

Истии (аудирование) уонна аабыы:

- тылынан уонна суругунан иһитиннэриини сөпкө өйдөөһүн (бодоруһууну, тиэкис тиэмэтин, сүрүн санаатын; сүрүн уонна эбии иһитиннэриини);

- араас көрүнгүнээх, истииллээх тиэкиһи сатаан аабыы;

- араас көрүнгүнээх, истииллээх тиэкиһи сатаан истии;

- араас иһитиннэриини сатаан булуу, биллэрэр-иһитиннэрэр эйгэни, Интэриниэти киллэрэн туран;

- чопчу тиэмэҕэ матырыйаалы наардааһын; иһитиннэриини бэйэ көрдөөн булуута, ону сатаан тиэрдии;

- дьон санарар санатын ис хоһоонунан, истиилистикэли уратытынан тэннии тутан быһаарыы.

Санарыы уонна сурук:

- үөрэх хаамыытыгар туох сыал-сорук турарын сатаан быһаарар (биирдиилээн уонна кэлэктибинэн), үлэни бэрээдэгинэн аттарар, түмүгүн сатаан сыаналыыр, ону тылынан уонна суругунан сөпкө тириэрдэр сатабыл;

- истибит эбэтэр аахпыт тиэкиһин кылгатын быһаарар (былаан, кэпсээн, кэниспик, аннатаассыйа);

- тиэкис араас көрүнгүн, истиилин тутуһан тылынан уонна суругунан сатаан онорор;

- тиэкискэ ирдэнэр нуорманы тутуһан саныыр санаатын тылынан уонна суругунан сатаан биэрэр; аахпыт, истибит, көрбүт чахчытыгар тус санаатын сатаан этэр;

- монолог (сэһэргээһин, ойуулааһын, тойонноһун) уонна диалог (кэпсэтии сизэрэ, ыйыталаһыы, көбүлээһин, санаа атастаһыыта уо.д.а.) араас көрүнгүн сатаан туттар;

- күннээҕи олоххо саха тылынан сөпкө санарыы, лексикэли, кырамаатыкалы, истиилистикэли нуормаларын, сүннүүнэн, тутуһар; таба суруйууга, сурук бэлиитигэр быраабыла сүрүн ирдэбиллэринэн сирдэтэр;

- дьону кытта кэпсэтэригэр кэпсэтии сизэрин тутуһар; сөпкө туттан-хаптан алтыһар;

- үөрэх хаамыытыгар, күннээҕи олоххо тылын-өһүн хонтуруолланар; сыһатын-халтытын булан көннөрүнэр; суруйбут тиэкиһин көннөрөр, тупсарар;

- табаарыстарын иннигэр туран кылгас иһитиннэри, дакылаат, эрэпэрээт онорор; араас тиэмэни дьүүллэһиигэ көхтөөхтүк кыттар.

2) ылбыт билиитин, сатабылын, үөрүйэҕин күннээҕи олоххо туһанар; төрөөбүт тылын көмөтүнэн атын биридимиятэри үөрэтэн билии ылар; нуучча, омук тылларын, литэрэтиирэни үөрэтэригэр саха тылыгар үөрэммитин алтыһыннарар.

3) дьону-сэргэни кытта бодоруһарыгар, кыттыгас үлэҕэ, тыын суолталаах тиэмэни дьүүллэһиигэ кэпсэтии сизэрин, төрүт култуураны кытта дьүөрэлээн туттар.

Тустаах үөрэх биридимиятин үөрэтии түмүгэ:

1) тыл сүрүн аналын, саха тыла нуучча тылын кытта судаарыстыбалыы тэн ыстаатыстаабын, тыл норуот култууратын кытта ыкса ситимнээбин, төрөөбүт тыл киһиэхэ уонна уопсастыбаҕа сүнкэн оруоллаабын өйдүүр;

2) төрөөбүт тыл гуманитарнай наукаларга ылар миэстэтин уонна үөрэхтээһиннэ туох суолталаабын өйдүүр;

3) төрөөбүт тыл туһунан билим сүрүн төрүттэрин удумаҕалыыр;

4) тыл үөрэҕин (лингвистика) сүрүн өйдөбүллэрин: тыл үөрэҕин салааларын; сангарар сана тылынан уонна суругунан бэриллэрин; монолог, диалог көрүннэрин; кэпсэтии, бодоруһуу сирин; кэпсэтии, билим, публууустука, дыала-куолу истилин, уус-уран литэрэтиирэ тылын-өһүн; сана тииптэрин (сэһэргээһин, ойуулааһын, тойонноохун); тизкиһи билэр;

5) тыл баайын араас дэгэтин өйдүүр, тылынан уонна суругунан алтыһыга сирэ, литэрэтиирэлиин нурманы тутуһар;

6) тыл сүрүн көстүгүн, кырамаатыкалы халыыптарын тутта билэр, ырытар, тылыгар-өһүгэр сатаан туттар;

7) тылы сатаан ырытар (сана дорҕоонунан, састаабынан, лиэксикэлиин, морфолуогуйалыы), сиинтэксистиин (ситиминэн, этиин чилиэнинэн), иэйиини көрдөрөр сыһыан тыллары сатаан туттар;

8) бодоруһууга синиэһими (лиэксикэлиин, кырамаатыкалы) сатаан туттуу кэрэтин өйдүүр, тылыгар-өһүгэр туттар;

9) төрөөбүт тыла кэрэтин өйүүр, уус-уран литэрэтиирэ тизкиһигэр булан сыаналыыр.

Орто сүһүөх оскуолаҕа «Саха тыла» биридимизти үөрэтиини түмүктүүр хонтуруоллааһын:

Үөрэх дылын хас биирдии чизппэрэ түмүктэниитэ үөрэнээччи саха тылыгар билиитэ, сатабыла хонтуруолланар. Ситимнээх сананы сайыннарыы, тылы таба суруйууну бэрэбиэркэлиир дыктааны суруйуу ытыллар.

Тыл үөрэҕин сүрүн өйдөбүллэрин, тылы сатаан ырытар (сана дорҕоонунан, састаабынан, лиэксикэлиин, морфолуогуйалыы) дыбура, бодоруһууга тылы сатаан туттар таһыма болҕомтоҕо ытыллар. Тылы таба суруйууга үөрэппит быраабылаларыгар олобуран сыһыаны булар, көннөрөр, быһаарар сатабыла хонтуруолланар.

Сурук бэлиэтигэр үөрэппит быраабылаларыгар олобуран сурук бэлиэтин сөпкө туруорар, быһаарар үөрүйэҕэ суругунан үлэтигэр хонтуруолланар.

Үөрэх дыла бүтүүтэ түмүктүүр бэрэбиэркэлиир үлэ ытыллар.

Саха тылын 5,6,7,9,11 кылаас оҕолоругар үөрэтии кээмэйэ.

Үөрэх бэдэрээссийэлиин төрүт (базиснай) былааныгар олобуран, саха оскуолатын орто, үрдүкү сүһүөҕэр төрөөбүт тылы үөрэтиигэ:

Кылаастарынан: 5кыл.- 2 ч. (68 ч), 6 кыл.- 2 ч.(68 ч), 7 кыл.- 2 ч. (68ч.), 9 кыл.- 2 ч.(68 ч), 11 кыл – 1 ч (34 ч.)

УМК для учителя. (Учуутал туһанар эбии матырыйаала)

С.С.Семенова,Н.П.Парфенова,Н.Н.Васильева, С.Г.Хардарысов. Аахпыттан суруйуу уонна диктант тизкистэрэ. 5-11 кыл.Дь.2004с., Г.И.Гурьев. Саха тылын үөрэтии методиката.Дь.2005с. Саха тылын оскуолаҕа үөрэтии методиката.Дь.2009с., И.П.Винокуров,Н.И.Винокурова. Синтаксис. Абитуриенна көмө.Дь.2007с., Н.Е.Петров, С.А.Иванов, Н.Н.Неустроев. 5 кылааска саха тылын үөрэтии.Дь.1991 с., Н.Н.Неустроев. Саха тылын синтаксисин үөрэтии методиката.Дь.1990с., И.И.Стручкова. Саха бэргэн тыла-өһө. Дь.1997с., У.Ф.Кондакова. Тыл оонньуута.Дь.2002с., Н.Е.Саввинов. Саха тылыгар дидактическай матырыйааллар 4-6 кылаастар.Дь.1986 с., Д.И.Чиркоева, В.Б.Огорокова. Саха тылыгар уонна литературатыгар биир кэлим экзамен.Дь.2013с, “Дыктаан хомуурунньуга” В.И. Аммосова Бичик 2016 с.Е.В. Сивцева, Ф.Н. Болдовская Саха тыла (эрчиллиилэр хомуурунньуктара) морфология. Дьокуускай, 1996 с. С.Г. Хардарысов.Сурук бэлиэтигэр эрчиллиилэр. 5-8 кылаас.

Дьокуускай, Саха сиринээҕи кинигэ изд-та. 1990. Н.А.Аллааҕыскай. Орфографическай тылдьыт. Якутскай, 1981 с. Н.Н.Неустроев. Орфографическай тылдьыт. 4 - 8 кылаастарга. Я., 1983с.Г.Ф. Сивцев. Сахалыы кылгас тылдьыт. Якутскай, 1973 с.Н.М. Борисова, А.А.Кондратьев. Саха саната. 5 кылаас. Н.Н. Неустроев, А. Г. Ядрихинская. Ситимнээх сананы сайыннарыы. Якутскай, 1990 с.